

Werkgroep ambt

Voortgangsrapportage, november 2019

1. Inleiding

De generale synode besprak in april 2019 de nota *Mozaïek van kerkplekken*. De bespreking spitste zich o.a. toe op het ambt en de opleiding van voorgangers in nieuwe kerkvormen. In grote meerderheid vond de synode dat een bezinning op het ambt vooraf zou moeten gaan aan het eventueel nemen van concrete besluiten over de wijze waarop voorgangers zouden kunnen worden opgeleid voor en zouden kunnen functioneren in nieuwe kerkplekken. Over vragen rond opleiding, ambt, werkveld en bevoegdheden zou in dat perspectief moeten worden besloten.

Concreet overwoog de synode:

‘...ontwikkelingen rond nieuwe kerkplekken vragen om een bredere bezinning op het ambt binnen de kerk’.

De synode besloot:

‘Het moderamen de opdracht te geven het bestuur van de dienstenorganisatie te verzoeken om een in te stellen werkgroep van deskundigen zich te laten bezinnen op het ambt in de Protestantse Kerk in Nederland en daarover een ambtsvisie te laten schrijven. Over de voortgang zal worden gerapporteerd in de synodevergadering van november 2019.’

In lijn met het door de generale synode genomen besluit heeft het moderamen na overleg met de dienstenorganisatie in mei 2019 besloten om zelf een werkgroep als bedoeld in het leven te roepen. Deze werkgroep kreeg de volgende opdracht:

- een ambtsvisie te ontwikkelen die past bij een mozaïek van kerkplekken binnen de traditie en kaders van de Protestantse Kerk in Nederland,
- deze ambtsvisie te koppelen aan concrete voorstellen met betrekking tot de specifieke opleiding, het werkveld en de verantwoordelijkheden van de voorgangers in onderscheiden situaties,
- bovenstaande te vertalen in concrete (kerkordelijke) regelgeving met betrekking tot ambt, werkveld, bevoegdheden en opleiding van de onderscheiden voorgangers.

Het moderamen vond de volgende personen bereid om tot de werkgroep toe te treden: prof. dr. Eddy van der Borgh (hoogleraar oecumenische theologie en ecclesiologie VU), ds. Nynke Dijkstra (beleidsmedewerker scribaat), Michel van Heijningen (lid generale synode, ouderling-kerkelijk werker), dr. Harmen Jansen (lid generale synode, predikant), prof. dr. Leo. Koffeman (emeritus-hoogleraar kerkrecht en oecumene PTHU; voorzitter werkgroep), ds. Dick Sonneveld (pionier), dr. Ciska Stark (directeur onderwijs PTHU), ds. Johan Tekelenburg (oud-lid generale synode), ds. Trinette Verhoeven (classispredikant; lutherse traditie). De scriba, dr. René de Reuver, blijft als adviseur betrokken, en de secretariële ondersteuning wordt verzorgd door mw. Dicky Haze.

2. Stand van zaken

De werkgroep kwam onder voorzitterschap van de scriba voor een eerste ontmoeting bijeen op 3 juli 2019. Na een kennismaking van de leden met elkaar nam prof. Koffeman het voorzitterschap over. Vervolgens verkenden de aanwezigen gezamenlijk de opdracht van de werkgroep. Vastgesteld werd dat de door het moderamen gepreciseerde opdracht in de uitwerking de ambtelijke positie van ‘voorgangers’ centraal stelt: dat impliceert dat het vooral gaat over de relatie tussen ambt en eredienst, en over het leiding geven in die setting. Ook werd benadrukt dat de feitelijke praktijk rond

predikanten, kerkelijk werkers en pioniers blijkt geeft van een sterke differentiatie in vormen van voorgangerschap, zonder dat daarop nog voldoende is gereflecteerd. De eerdere poging van de commissie-Veerman (2009; rapport *De hand aan de ploeg*) om hierover meer duidelijkheid te scheppen, werd door de generale synode niet overgenomen.

Aansluitend brachten alle aanwezigen onder woorden wat zij hoopten dat wel en niet uit het werk van de werkgroep zou voortkomen. De positieve verwachtingen werden uiteraard sterk ingekleurd door de specifieke situatie, ervaringen en deskundigheden van elk van de leden. Alles draait om een duidelijk vastgelegd onderscheid in ambtsvormen, waarbij ieder die op enigerlei wijze leiding geeft aan een vorm van kerkzijn zich erkend en gerespecteerd weet. Opleidingstrajecten dienen daarop in te spelen. Voorts werd geïnventariseerd welke documenten in elk geval aan de orde zouden moeten komen.

Op 18 september werd het inhoudelijke gesprek ingeleid met een lezing van dr. Van der Borgh over 'Het geordineerde ambt in de oecumenische discussie'.

In zijn betoog nam hij als uitgangspunt de onderscheiding die prof.dr. G. Heitink – in zijn *Biografie van de dominee* (2001) – maakt in drie aspecten van het predikantsambt: het gaat om de persoon (met zijn of haar geschiktheid, charisma en beperkingen), het beroep (met achterliggende opleiding en bekwaamheid) en het ambt (met de daaraan verbonden bevoegdheden).

Van der Borgh liet onder meer zien hoe de gereformeerde traditie zich bij de ambtsvraag graag beroept op Calvijn, die dan echter gelezen wordt door de bril van de latere Calvinistische traditie en niet in de context van zijn eigen tijd. Calvijn is veel katholieker dan men soms denkt: hij staat in de traditie van de Middeleeuwen, en voor hem is de predikant de directe, zij het 'her-vormde', opvolger van de priester (de *presbyter*). Hier speelt ook een vertaalprobleem: waar Calvijn zelf een nadrukkelijk onderscheid maakt tussen de 'presbyter' en het nieuw-gecreëerde ambt van de 'senior', worden beide begrippen in vertalingen van Calvijns werk vertaald met 'ouderling'. Calvijn onderscheidt echter de presbyter, de geordineerde voorganger die geroepen is tot de bediening van Woord en sacramenten, heel duidelijk van de senior, de ouderling die vooral een bestuurlijke taak heeft. De diaken nam – in plaats van de katholieke meer liturgische rol – de vanouds al kerkelijke taak van de zorg voor de armen op zich. Calvijn onderscheidt dus het *geordineerde* ambt van de presbyter, oftewel de *pasteur*, nadrukkelijk van het ambt van ouderling of diaken. In dat opzicht zijn de ambten dus niet gelijk, al hebben ze een even grote stem in de kerkenraad.

Tegen die achtergrond schetste Van der Borgh het eigene van het 'geordineerde' ambt, zoals dat zich met een hoge mate van eensgezindheid uitkristalliseert in de oecumenische bezinning. De kern is dat het bij het geordineerde ambt gaat om wat je *doet*, en om wat je *bent*. Wat je doet, doet ook iets met de mens; het gaat om een rol: de geordineerde ambtsdrager representeert Christus en verwijst voortdurend naar Hem. De ordinatie (bevestiging in het ambt van predikant) krijgt vorm in een drieslag: gebed om de Geest, handoplegging en erkenning door de gemeenschap. De geordineerde ambtsdrager is verantwoordelijk voor de bediening van Woord en sacramenten, en in alle kerkelijke verscheidenheid een instrument en teken van eenheid en van de continuïteit van de traditie. Het ambt dient zowel persoonlijk als collegiaal (bv. in ambtelijke vergaderingen) en communaal (d.w.z. de gemeenschap wordt er als medeverantwoordelijk bij betrokken) te worden uitgeoefend.

In de daaropvolgende discussie kwam de vraag op hoe zich dit verhoudt tot het ambt van de gemeente zelf en van alle gelovigen; deze vraag werd geagendeerd voor een volgende bijeenkomst. Van belang lijkt het om eraan vast te houden dat de ordinatie gericht is op de verkondiging van Woord en sacramenten. Is het mogelijk daaraan consequent vast te houden, door – zij het misschien met een variatie van ambtsaanduidingen en functies – allen die deze bevoegdheid verkrijgen, te

ordineren? In dat perspectief is ook de vraag naar een gevarieerd aanbod van opleidingen en naar de daarop aansluitende spirituele vorming van belang. Dat roep vervolgvragen op. Kan het volledig aan de gemeente – van ‘gewone gemeente’ tot pioniersplek – worden overgelaten te bepalen wie voorgaat? Waarom en in hoeverre is kerkordelijke regelgeving hier nodig?

De derde vergadering vond plaats op 9 oktober 2019. Nu ging het vooral om het ambt van de gemeente waaraan immers ‘van Christuswege het openbare ambt van Woord en sacrament is gegeven’ (art. V-1 KO). Wat betekent dat? Ds. Verhoeven leidde deze vraag in, mede aan de hand van een tekst van Bonhoeffer. Zij zette in bij de praktijk, waarin het – bijvoorbeeld, maar niet alleen op pioniersplekken – niet altijd mogelijk en wenselijk is dat predikanten kerkdiensten leiden. Participatie is een sleutelwoord in onze cultuur, en dat raakt ook gemeenteleden. Het is de concrete gemeente in een bepaalde plaats die de maaltijd van de Heer viert. Gemeenten willen graag zo veel mogelijk vierplekken behouden: de kerk verlaat haar plaats niet! Maar moeten gemeenten en vierplekken samenvallen, of kan een meer regionale gemeente (of een cluster van gemeenten) en kerkenraad meerdere vierplekken in stand houden? Dat stelt vragen bij de rol van predikanten en kerkelijk werkers: meer coachend, minder uitvoerend. En hoe garandeer je dan een stevige theologische basis? De tekst van Bonhoeffer, ook stammend uit een crisissituatie (1932!), kan helpen omdat hij het priesterschap laat staan, maar tegelijk benadrukt dat alle gelovigen ten opzichte van elkaar in het ambt staan. Samen kunnen zij het bijzondere ambt ook opleggen aan een enkeling: de gemeente roept tot het ambt. Daarin kan de roep van God worden gehoord. In de kerkorde waaiert het ene openbare ambt van Woord en sacrament uit in drie ambten. Dat kunnen er toch ook meer zijn? Waarin ligt precies de gelijkheid in en het onderscheid van de ambten?

De werkgroep stelde vast dat er twee kerkelijke bewegingen zijn die het nodig maken deze vragen te stellen, enerzijds de krimp van gemeenten en anderzijds de opkomst van pioniersplekken. Beide situaties stellen hun eigen randvoorwaarden voor het ambt. Deze dynamiek dienen we te onderkennen. Er ligt dus ook een relatie met het werk van de werkgroep ‘Kleine gemeenten’, en daarmee zal ook contact opgenomen worden. Wat is bepalend voor gemeente-zijn? En hoe verhoudt de gemeente zich tot de kerk? Bij dat alles gaat het erom deze vragen te plaatsen in het bredere kader van de *missio Dei*, de bedoeling die God met zijn kerk in deze wereld heeft.

In dit perspectief is kritisch gekeken naar de ‘Tien essenties van kerk-zijn’ uit het rapport *Mozaïek van kerkplekken* (zie kader). Deze vormen een belangrijk uitgangspunt voor het denkwerk van de werkgroep, maar er zijn ook wel enkele kritische kanttekeningen bij te maken.

Uit: *Mozaïek van kerkplekken* (p. 26):

TIEN ESSENTIES VAN KERK-ZIJN

We stellen voor dat een nieuwe kerkplek die een zelfstandige gemeente (kerngemeente) wil worden voldoet aan de volgende tien ecclesiologische essenties:

- a. Een groep mensen die door de Geest wil leven uit Gods genade in Jezus Christus,
- b. die regelmatig in het openbaar samenkomt rondom Woord en sacramenten,
- c. die samen een doorgaande geloofsgemeenschap wil vormen,
- d. en die zich missionair en diaconaal inzet voor de wereld, te beginnen in de eigen context,
- e. bestaande uit tenminste tien volwassenen die hun gaven inzetten voor de kerkplek,
- f. die zelf de verantwoordelijkheid op zich neemt voor het beleid en de financiën,
- g. onder leiding van een kernraad, met tenminste drie belijdende leden van de Protestantse Kerk die ook een kerkelijk ambt bekleden,

- h. met in de kernraad tenminste één ambtsdrager die bevoegd is om het Woord en de sacramenten te bedienen,
- i. in verbondenheid met de kerk als groter geheel, in het bijzonder de Protestantse Kerk,
- j. en die meewerkt aan toezicht en aan de behandeling van klachten en conflicten.

Zo kan de omschrijving (onder a.) van de gemeente als primair 'een groep mensen die door de Geest wil leven uit Gods genade in Jezus Christus' het beeld oproepen dat het de gemeenteleden zijn die de gemeente (willen) vormen. Dat is op zichzelf ook waar, maar het kan tekortdoen aan de gedachte van de kerk (en de gemeente!) als 'gestalte van de ene, heilige, katholieke en apostolische kerk' (art. I-1 KO). De kerk is een gave, en een zaak van geloof alleen. De gemeente bestaat immers ten diepste in haar antwoord op een roepstem van buiten. Die roepstem komt tot haar in de ambtelijke bediening van Woord en sacramenten. Daarom heeft elke gemeente in beginsel ook 'recht' op die bediening, en dus op een bedienaar. Een vraag kan ook zijn, of het niet juist de 'voorganger' is, dat wil zeggen degene die de bevoegdheid heeft om het Woord en de sacramenten te bedienen (zie h), die een essentiële rol speelt in de (onder i. genoemde) verbondenheid met de kerk als groter geheel. Waar dat bij veel gemeenten loopt via de schijf van de ambtelijke vergaderingen, kan dat bij pioniersplekken op een andere, veel meer netwerkachtige manier plaatsvinden.

De werkgroep heeft al met al een aantal discussiethema's aangewezen, en is bezig deze eerst nader te verkennen. Vandaar dat in deze tussenrapportage meer vragen dan antwoorden te vinden zijn. Duidelijk is dat noch de Bijbel noch de Reformatie een blauwdruk voor de ambten aanlevert: de kerk zal zich steeds weer moeten afvragen hoe het geordineerde ambt en andere ambten in nieuwe contexten gestalte dienen te krijgen. Kerkzijn is: horen wat de Geest tot de gemeenten (meervoud!) zegt (Openb. 2:7).

3. Planning

De werkgroep staat bij een korte bespreking van deze voortgangsrapportage in de synode graag open voor opmerkingen, vragen en suggesties die zij kan meenemen in het vervoltraject. Daarbij zou zij graag met name reacties horen op de volgende twee stellingen:

1. Het onderscheid tussen het ambt van predikant en dat van ouderling of diaken is van groot belang voor een gezonde ambtsvisie.
2. Elke gemeente heeft recht op een voorganger die bevoegd is Woord en sacramenten te bedienen.

Bij het vaststellen van deze rapportage heeft de werkgroep een aantal gespreksthemata's geïnventariseerd en een aantal data voor volgende vergaderingen vastgelegd.

De werkgroep overweegt komend voorjaar een eerste versie van een rapport in een meer informele setting te bespreken met synodeleden.